

Snježana Ćirković*

Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet

**KULTURRAUM BANAT.
DEUTSCHE KULTUR IN EINER EUROPÄISCHEN VIELVÖLKERREGION,
HERAUSGEGEBEN VON WALTER ENGEL, ESSEN, KLARTEXT VERLAG, 2007,
STR. 396**

Prikaz

UDC 930.85(497.113 Banat)(082)(049.3)

Kulturni prostor Banata. Nemačka kultura u jednom evropskom multietničkom regionu je zbornik radova predstavljenih na interdisciplinarnom simpozijumu „**Banat – evropski kulturni prostor. Nemačka kultura u kontekstu jednog multietničkog regiona**“, koji je održan u Temišvaru od 23. do 25. septembra 2004. godine pod pokroviteljstvom Zadužbine Gerharta Hauptmana iz Diseldorfa i Demokratskog foruma Nemaca u Banatu. U organizaciji ovog skupa učestvovali su i Odsek za germanistiku Zapadnog univerziteta u Temišvaru i regionalno udruženje rumunskih književnika. Šesnaest referenata iz Rumunije, Srbije i Nemačke, istoričara, teoretičara književnosti, lingvиста, folklorista, istoričara muzike, umetnosti i štampe, priložilo je rezultate svojih istraživanja. Pored toga, u zborniku se nalazi i prilog o pismima nemačkih doseljenika u Banat, kao autentično svedočanstvo o njihovom naseljavanju na ovu teritoriju.

Prilozi u zborniku obuhvataju značajne aspekte kulture i istorije Banata u periodu od 17. do 20. veka. Pri tome je posebna pažnja posvećena istoriji naseljavanja Nemaca u Banat i njihovoj specifičnoj kulturi koja je nastala i razvijala se u uzajamnom delovanju sa kulturama drugih naroda u regionu, Rumuna, Srba, Mađara i Jevreja. Rezimiranjem kulture i istorije Banata predstavljene u zborniku jasno se očitava multietnički i evropski karakter ovog regiona. Tokom dužih istorijskih intervala, izuzev svetskih ratova i posleratnog perioda, kulturni prostor Banata može poslužiti kao primer regiona u kome vladaju miran suživot i kreativna saradnja različitih naroda, pri čemu svaki od naroda razvija sopstveni kulturni identitet uz toleranciju drugih kultura.

U daljem tekstu dajemo pregled radova objavljenih u ovom zborniku sa kratkim prikazom svakog rada ponaosob.

* Univerzitet u Beogradu, Filološki fakultet, Beograd; email snjezana.cirkovic@fil.bg.ac.rs

Jozef Volf (Josef Wolf), *Nastanak nekadašnjeg kulturnog pejzaža Banata. Naseljavanje, uređenje naselja i promena pejzaža u Banatu od ranog 18. do 20. veka* (*Zur Genese der historischen Kulturlandschaft Banat. Ansiedlung, Siedlungsgestaltung und Landschaftswandel im Banat vom frühen 18. bis Anfang des 20. Jahrhunderts*), str. 13-70; Jozef Volf u svome radu prikazuje svakodnevicu doseljenika, konkretne istorijske i društvene okolnosti u kojima su nastajala njihova naselja, potkrepljujući istraživanje novom arhivskom građom. Promenu pejzaža u društvenom, privrednom, kulturnom i demografskom pogledu ovaj prilog opisuje kao posledicu sistematskog naseljavanja i političko-administrativnih odluka. Zbog svoje kompleksnosti i studioznosti, kao i ukazivanjem na nove metodološke pristupe istraživanju ove teme, ovaj rad predstavlja značajan doprinos izučavanju istorije naseljavanja Nemaca na prostor Banata.

Doru Radosav, *Kultura Banata u 17. i 18. veku i evropska „Gelehrtenrepublik“* (*Die Kultur des Banats im 17. und 18. Jahrhundert und die europäische „Gelehrtenrepublik“*), str. 71-83; Doru Radosav istražuje rumunski kasni humanizam u Banatu, pokušavajući da ustanovi zašto se upravo u ovom regionu, a ne u nekom drugom na prostoru jugoistočne Evrope, već u 17. veku može utvrditi postojanje evropske orijentacije. Nadnacionalni karakter banatskog plemstva rumunskog porekla (npr. u Karanbešu, Lugoš) i dinamiku verskog života, autor označava kao „jedinstvene“, ukazujući pri tome i na međusobnu povezanost Banata i zapadne Evrope u 17. i 18. veku.

Prema rečima autora, ovaj rad obuhvata period od 1582. godine, kada je štampan deo Starog zaveta pod nazivom „Palia de la Orăștie“, do 1715. godine, kao godine smrti Mihaila Halicia, najznačajnijeg banatskog humaniste u 18. veku. Unutar ovog vremenskog perioda nastao je duhovni pokret humanizam, koji se razvijao u više faza: faza prevodilaca, faza stvaralaca i faza leksikografa, kada rumunska književnost počinje da se piše na latinskom jeziku, oslobođena stega crkvenoslovenskog jezika.

Marionela Vulf (Marionela Wulf), *Stara i nova domovina. Pisma doseljenika iz jugozapadne Nemačke na prostor Banata u 18. veku* (*Alte und neue Heimat. Briefe südwestdeutscher Banat-Auswanderer des 18. Jahrhunderts*), str. 85-140; Rad Marionele Vulf pruža sažet pregled pisama nemačkih doseljenika u

¹ Pojam „Gelehrtenrepublik“ se prvi put javlja u 15. veku kao „societas bonarum litterarum“. U 17. veku njegovo značenje se proširuje, te se tada odnosi na intelektualne zajednice učenih pisaca i čitalaca „res literaria“ (prim. aut.).

Banat u 18. i ranom 19. veku, pri čemu autorka posebno naglašava vrednost pisama kao legitimnih historiografskih izvora.

Jovica Luković, „Nije pravično da ljudi snose troškove reforme koja je uperena protiv njih.“ Agrarna reforma i samosvest nemačkih seljaka u jugoslovenskom Banatu 1918–1941 – skica problema („*Es ist nicht gerecht, für eine Reform aufkommen zu müssen, die gegen einen selbst gerichtet ist.*“ *Agrarreform und das bäuerliche Selbstverständnis der Deutschen im jugoslawischen Banat 1918 – 1941 – ein Problemaufriss*), str. 141-166; Jovica Luković istražuje društvene uticaje agrarne reforme u Jugoslaviji posle Prvog svetskog rata. Reforma je bila, između ostalog, uperena protiv nemačkog seljaštva, koje je je pri tome trpelo i ekonomske gubitke. Sa druge strane, autor govori o tradicionalnoj ulozi nemačkog seljaštva, kao i o tome kako je u novim društveno-istorijskim okolnostima ono promenilo sliku o sebi.

Zoran Janjetović, Politika prema nemačkoj manjini u Jugoslaviji u prvoj deceniji posle Drugog svetskog rata. (*Die Politik gegenüber der deutschen Minderheit Jugoslawiens im ersten Jahrzehnt nach dem zweiten Weltkrieg*), str. 167-176; rad Zorana Janjetovića govori o istoriji Nemaca u Jugoslaviji posle Drugog svetskog rata, temi, koja je više od pola veka bila tabuizirana u srpskoj historiografiji. Prema rečima autora, radi se o progonu nemačke manjine, koja je tokom dve stotine godina naseljavanja na prostore nekadašnje južne Ugarske imala odlučujuću ulogu u prenošenju tekovina zapadne kulture i tehnike na druge narode u regionu. Nakon proterivanja nemačkog stanovništva iz Vojvodine posle Drugog svetskog rata jasno se opaža društveno i kulturno propadanje ove oblasti.

Peter Kotler (Peter Kottler), Toponimi u Banatu tokom istorije, (*Ortsnamen des Banats im Wandel der Geschichte*), str. 177-210; Peter Kotler istražuje toponime u Banatu, pri čemu ukazuje na to kako su politika i ideologija uticale na promene u nazivima toponima.

Margita Šnel-Živanović (Margita Schnell-Živanović), Nemačke, srpske i mađarske narodne poslovice u Banatu. Mala Antologija poslovica na vezovima u rumunskom i srpskom Banatu i u Bačkoj (*Deutsche, serbische und ungarische Volkssprüche im Banat. Kleine Anthologie der Sprüche auf Stickereien im rumänischen und serbischen Banat und in der Batschka*), str. 211- 233; Margita Šnel-Živanović istražuje narodne poslovice na vezu i zidnim ukrasima i donosi pregled poslovica raspoređenih po temama, odnosno oblastima života, tumačeći ih kao deo kulture svakodnevice. Internacionalnost poslovica, zaključuje autorka,

ukazuje na to da one predstavljaju izraz zajedničkih vrednosti i pogleda na život svih nacionalnosti koje žive u Banatu.

Kornel Ungureanu (Cornel Ungureanu), *Banatske topografije. Rumunsko–nemačka interferencija.* (*Banater Topographien, Rumänisch-deutsche Interferenzen*), str. 235-248; ovim prilogom Kornel Ungureanu postavlja kako istorijske, tako i književnoistorijske kriterijume za naučno bavljenje kulturnim prostorom Banata. On smešta ovaj region u evropski kontekst, pre nego što se posveti nemačko-rumunskoj kulturnoj i književnoj razmeni u Banatu u 20. veku.

Valter Engel (Walter Engel), *Aspekti jedne regionalne istorije književnosti. Razmatranja o regionalnoj književnosti banatskih Nemaca,* (*Aspekte einer regionalen Literaturgeschichte. Überlegungen zur Regionalliteratur der Banater Deutschen*), str. 249-259; Valter Engel piše o književnosti Nemaca u Banatu i o kriterijumima regionalne istorije književnosti. Pored toga autor se bavi i problematikom iz najnovije istorije ove jezičko-kulturne zajednice.

Eduard Šnajder (Eduard Schneider,) *Istočno-zapadne impresije i izveštaji. O novinskim člancima Franza Xavera Kapusa o Temišvaru i Berlinu* (*Ost-westliche Impressionen und Berichte. Zu den journalistischen Beiträgen von Franz Xaver Kappus*), str. 261-285; Eduard Šnajder u svojoj studiji donosi do sada nepoznate detalje o značajnom autoru i publicisti Francu Ksaveru Kapusu, o njegovom publicističkom i izdavačkom delovanju u Temišvaru i Berlinu.

Roksana Nubert (Roxana Nubert), *Ženski likovi u tekstovima Riharda Vagnera* (*Frauenfiguren in Richard Wagners Texten*), str. 287-306; Roksana Nubert proučava ženske likove u delima Riharda Vagnera, autora poreklom iz Banata, analizirajući sledeće romane: „In der Hand der Frauen“ (1995), „Lisas geheimes Buch“ (1996), „Im Grunde sind wir alle Sieger“ (1998) i „Miss Bukarest“ (2001).²

Beate Petra Kori (Beate Petra Kory), *Diktatura i traumatično iskustvo. Roman Riharda Vagnera „Die Muren von Wien“*³ (*Diktatur und traumatische Erfahrung. Richard Wagners Roman „Die Muren von Wien“*), str. 307-316; Beate Petra Kori se bavi temom emigracije u stvaralaštvu Riharda Vagnera. Autorka analizira osećaj nepripadanja sredini, koji u sebi nose glavni junaci, koji su u vreme totalitarnog režima u Rumuniji emigrirali u Nemačku i Austriju.

Gracijela Predoiu (Graziella Predoiu), *Beznađe i banatska provincija. Romani Herte Miler – hronika želje za preživljavanjem u diktaturi,*

² „U ženskim rukama“, „Lizina tajna knjiga“, „U osnovi svi smo pobednici“ i „Mis Bukurešta“ (prev. aut.)

³ „Morene iz Beča“ (prev. aut.)

(*Aussichtslosigkeit und Banater Provinz. Herta Müllers Romane – eine Chronik des Überlebenswillens in der Diktatur*), str. 317-338; analizirajući roman Herte Miler „Herztier“⁴, Gracijela Predoiju izdvaja „beznadežnost i banatsku provinciju“ kao važne simbole. Autorka ukazuje na glavne motive proze Herte Miler - ljutnju i progona, vlast i izdaju u društvu kojim upravlja tajna policija.

Valter Konšicki (Walter Konschitzky), *Međuetnički aspekti u banatskoj seoskoj arhitekturi*, (*Interetnische Aspekte in der Banater Dorfarchitektur*), str. 339-355; Valter Konšicki govori o multietničkim aspektima seoske arhitekture u Banatu kao o važnom delu kultivisanog pejzaža Banata. Njegova poređenja stilskih obeležja i dekorativnih elemenata zasnivaju se na višedecenijskom istraživanju istorijski i etnički specifične raznovrsnosti banatske seoske arhitekture.

Anemari Podlipni-Hen (Annemarie Podlipny-Hehn), *Stalno uzimanje i davanje. Međusobni uticaji u oblasti likovne umetnosti u multietničkom Banatu (Ein stetes Geben und Nehmen. Wechselwirkungen im Bereich der bildenden Kunst des multietnischen Banats)*, str. 357-362; Anemari Podlipni-Hen istražuje na koji način su etničke grupe u Banatu uticale jedna na drugu u likovnoj umetnosti, od slikarskih radionica sa kraja 18. veka, preko umetnosti portreta i bidermajera, pa sve do ekspresionizma.

Franc Mec (Franz Metz), *Novi pristupi istraživanju muzike Banata. O ulozima nemačke manjine* (*Neue Wege in der banater Musikforschung. Zur Rolle deutscher Minderheiten*), str. 363-373; Franc Mec u uvodnom delu rada daje istorijski pregled muzike u Banatu, sa posebnim osvrtom na ulogu Nemaca koji su izvršili svojevrstan „kulturni transfer“ segmenata srednjeevropske kulture na prostor Banata. Autor ukazuje na to da je neophodno sistematizovati dosadašnja muzikološka istraživanja, katalogizovati muzička dokumenata, osigurati poznate muzičke arhive i raditi na pronalaženju nestalih arhiva. Rad zaključuje primedbom da je izučavanje muzike Banata težak ali i uzbudljiv zadatak za buduće generacije muzikologa.

Lucijan Gajer (Luzian Geier), *Višejezična banatska periodika u 19. Veku* (*Mehrsprachige banater Periodika im 19. Jahrhundert*), str. 375-384; Prema rečima Lucijana Gajera, banatska štampa je jedno od mnogih ogledala etničke, konfesionalne, političke i kulturne raznovrsnosti ovog važnog regiona, i kao takva trebalo bi da se uvrsti u izvore u naučnim istraživanjima koja se bave temom

⁴ „Zver srca“ (prev. aut.)

Banata. Razumljivo je da štampa ne može da zameni primarne izvore građe, ali se zato ubraja u posebna istorijska i kulturna obeležja ovog regiona.

Nakon ovog osvrta na pojedinačne radove želeli bismo da ukažemo na neke odlike zbornika kao celine. On predstavlja metodološko preispitivanje onoga što je do sada napisano o Nemcima u Banatu, o istoriji i kulturi Banata kao specifičnog multietničkog regiona. Raznovrsnošću tema ovaj zbornik nam pruža jezgrovit uvid u istoriju kulturnog prostora Banata, proučenu sa različitih aspekata - kulturno-istorijskog, političkog, privrednog, lingvističkog, književnoistorijskog, i drugih.

Značajno je da su u zborniku predstavljeni radovi autora nemačkog, rumunskog i srpskog porekla. Time se ističe težnja ka objektivnosti, kao važna odlika ovog zbornika, što uvećava njegov značaj za buduća naučna istraživanja. Upravo iz tih razloga nastao je i ovaj prikaz, iako je zbornik objavljen još 2007. godine. Kao dopunu literature o temi predstavljenoj u zborniku, navodimo neke od radova srpskih istraživača, Zorana Janjetovića⁵, Branka Bešlina⁶, Mihaila Antolovića⁷, koji se poslednje dve decenije bave izučavanjem istorije Nemaca u Vojvodini, na jedan nov i objektivan način, oslobođen ideoloških predrasuda prethodnih režima.

Rad primljen: 15. oktobar 2010.

Ispravka rukopisa dostavljena: 25. oktobar 2010.

Rad prihvaćen: 28. oktobar 2010.

⁵ Izbor iz literature: Janjetović, Z. (2009). *Nemci u Vojvodini*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije; (2009). Srpski uticaji na svakodnevnu kulturu Nemaca u Vojvodini. *Godišnjak za društvenu istoriju*, vol. 16, br. 2. str. 19-33; (2008). Neprolazna svakodnevica - nemački doprinos narodnoj kulturi Vojvodine. *Tokovi istorije*, br. 3-4. str. 214-224; (2000). Duhovni profil vojvođanskih Švaba. *Tokovi istorije*, br. 1-2. str. 55-68; (1997). Odlazak vojvođanskih Švaba - proterivanje ili iseljavanje. *Tokovi istorije*, br. 3-4. str. 111-117; (1996). Odnosi Srba i Nemaca u Vojvodini (XVII-XX vek). *Tokovi istorije*, br. 1-2. str. 55-70.

⁶ Izbor iz literature: Bešlin, B. (2001). *Vesnik tragedije. Nemačka štampa u Vojvodini 1933-1941*. Novi Sad: Platoneum; (2009). Umetnost u službi izgradnje nacionalnog identiteta „Velika švapska seoba“ Adama Milera Gutenbruna i „Naseljavanje Švaba u Banat“ Štefana Jegera U Mikavica, D. ur. *Izvori o istoriji i kulturi Vojvodine* (zbornik radova). Novi Sad: Filozofski fakultet, Odsek za istoriju. 327-341; (2005). Naseljavanje Nemaca u Vojvodinu. *Nastava i istorija*, vol. 3, br. 4. str. 25-38; (2004). Dva istorijska romana o podunavskim Švabama. *Istraživanja*, br. 15. str. 183-211; (1999). Nemci u Vojvodini 1918-1941. *Tokovi istorije*, br. 1-4. str. 207-239; (1998). Nemci u srednjoj i jugoistočnoj Evropi - istorija, privreda, pravo, jezik. *Zbornik Matice srpske za istoriju*, br. 58. str. 233-245; (1995). Kulturno-prosvetni časopisi Nemaca u Vojvodini između dva svetska rata, *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 52. Novi Sad. 155-169.

⁷ Izbor iz literature: Antolović, M. (2009). Nemačko školstvo u Vojvodini (1918-1941). *Tokovi istorije*, br. 1-2. str. 107-128; (2009). Nemci u Južnoj Ugarskoj u XIX veku. *Zbornik Matice srpske za istoriju*, br. 79-80. str. 183-202; (2009). Nemci u Sremu između dva svetska rata 1918-1941. *Spomenica Istorijskog arhiva Srem*, br. 8. str. 81-101; (2008). Srpska istoriografija o Nemcima u Vojvodini. *Spomenica Istorijskog arhiva Srem*, br. 7. str. 149-165.